

Türkiye'nin Sağlık Turizmi Açısından Değerlendirilmesi

İlkay Sevinç TURAÇ¹

Özet

Hem tatil hem de sağlık tedavisi amacıyla ülke içi ve ülkeler arası yapılan seyahatler sağlık turizmi olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda sağlık hizmeti almak için ülke içi ve ülkeler arası seyahat edenlerin artması ile sağlık turizmi önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Sağlık turizmi açısından Türkiye, coğrafik konumu, yer altı kaynakları, kaplıcaları, doğal güzellikleri, tarihi yapısı, uygun ve kaliteli sağlık hizmeti sunumuyla dünyanın önemli sağlık turizmi merkezlerinden biridir. Bu çalışma Covid-19 pandemisi ve Türkiye'de meydana gelen Şubat 2023 depreminin sağlık turizmi açısından durumunu incelemek amacıyla yapılmıştır.

Giriş

Ülkeler için ciddi bir gelir kaynağı olan turizm önceden yurt içi veya yurt dışı tarihi yerleri ve doğal güzellikleri görmek, gezmek, keşfetmek, yeni deneyimler kazanmak gibi amaçlarla yapılmaktayken, son zamanlarda sağlık hizmeti almak amacıyla yapılan seyahatler ile birlikte sağlık turizmi popüler hale gelmiştir. Sağlık turizmi ile birlikte bireyler yeni bir ülkeyi gezerken aynı zamanda bulunduğu ülkenin sağlık hizmetinden daha uygun bir şekilde yararlanmaktadırlar.

Sağlık Turizmi

Literatürde sağlık turizmi kapsamının oldukça geniş olarak ele alınmakla birlikte sağlık turizmiyle ilgili ortak bir tanımdan söz edilemez. Sağlık turizmiyle ilgili yapılan bazı tanımlar aşağıda belirtilmiştir.

1 Dr. Öğretim Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, ilkaysevinc.turac@kilis.edu.tr, 0000-0003-2884-8049

Mueller ve Kaufmann (2001) sağlık turizmini; kişilerin sağlıklarını korumak ve iyileştirmek için buldukları yerden başka bir yere sağlık hizmeti almak amacıyla seyahat etmeleri ve sağlıklı beslenme, diyet ve zihinsel eğitim ile gerekli sağlık sunumu ve bakımını almaları olarak tanımlamıştır. Carrera ve Bridges (2006)'ya göre sağlık turizmi, kişilerin fiziksel ve zihinsel olarak daha iyi hissetmek, sağlıklarını geliştirmek ve kendilerini yenilemek amacıyla buldukları ülkeden başka bir ülkeye seyahat etmeleri olarak tanımlamaktadırlar (Carrera ve Bridges, 2006). Helmy (2011) sağlık turizmini çok geniş bir şekilde ele alarak spa, rehabilitasyon, kür tedavileri, cerrahi işlemler, sağlık hizmetleri, plastik cerrahi ve iyileşmeyi sağlık turizmi içerisinde değerlendirmiştir (Lee and Kim, 2015). Temizkan (2015) sağlık turizmini, kişinin sağlıklı olmak, sağlığını iyileştirmek, tedavi etmek, geliştirmek amacıyla her türlü tedaviyi alması maksadıyla yapmış olduğu seyahatler olarak tanımlamıştır. Sağlık turizminin bir diğer tanımı, sağlığın korunması, daha iyi hale getirilmesi ve nihayetinde sağlığın iyileştirilmesi için kişilerin hem sağlık hizmeti almak hem de tatil yapmak amacıyla seyahat etmesidir (Gençay 2007; Yıldırım, 2012).

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak sağlık turizmini; bireylerin sağlıklarını korumak, bozulan sağlıklarına yeniden kavuşmak, sağlıklarını daha iyi hale getirmek için yirmi dört saati geçen seyahatler yapmaları, konaklamaları ve sağlık hizmetlerinden faydalanmaları için buldukları yerden ayrılmaları olarak tanımlayabiliriz.

Yukarıdaki tanımlamalara bakarak sağlık turizminin çeşitli amaçlarla yapıldığı söylenebilir. Sağlık turizminin popüler hale gelmesinde ilk olarak daha ucuz ve kaliteli sağlık hizmetinden yararlanma, sağlık hizmetine daha kolay erişim sağlama, bazı ülkelerde uzun bekleme süreleri, yaşlı nüfusun artması, bazı ülkelerde tedavi maliyetlerinin yüksek olması, sağlık hizmetinin yanı sıra tatil yapma fırsatının sağlanması, teknolojinin gelişmesi, bazı ülkelerde nitelikli sağlık hizmeti sunanların yetersizliği, sağlık hizmeti sunulan ülkenin iklim ve hava şartlarının tedaviye olumlu etkisi, vize işlemlerinin diğer ülkelere göre daha kolay olması, uluslararası hastalar için transferlerin sağlanması ve otelcilik hizmeti sunulması gibi nedenler etkili olmaktadır (Yılmaz vd, 2020; Aktepe, 2013; Lunt ve Carrera, 2010; Bookman ve Bookman, 2007). Sağlık turizminde; kültürel özellikler, maliyet, turizm olanakları, kaliteli hizmet sunumu ile tanıdık ve arkadaş tavsiyeleri seçim faktörleri arasında öncelikli olarak yer almaktadır (Aydın ve Karamehmet, 2017; Zengin gönül vd., 2012; Crozier&Baylis, 2010).

Günümüzde yaşlı nüfusun artması, bazı hastalıkların tedavi sürecinin iklim ve hava koşullarına göre farklılık göstermesi, kaliteli sağlık hizmetinden

yararlanma düşüncesi, estetik ve diğer sağlık hizmetlerinin başka ülkelerde daha ucuz olması gibi nedenler sağlık turizmini daha cazip hale getirmiştir. Sağlık turizmi nedeniyle seyahat edenlerin nüfusunun artması ve sağlık turizminden elde edilen gelirin büyük miktarlarda ekonomik kazanç sağlaması (Bozkurt, 2020), ülkeler için sağlık turizmini daha cazip bir pazara dönüştürmüştür. Bireylerin sağlık hizmeti almak amacıyla buldukları ülkeden başka ülkelere seyahat etmesi olarak tanımlanan sağlık turizmi ülkeler için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir (Kördeve, 2016). Türkiye ekonomisinde sağlık turizminin payı giderek artmakta ve daha cazip bir hale gelmektedir (Aydın ve Karamehmet, 2017).

Sağlık Turizmi Açısından Türkiye'nin Tercih Edilme Sebepleri

Literatürde, sağlık turizmi alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde; sağlık turizmi alanında rekabetçi ülkelerden biri sayılan Türkiye'nin tercih edilme nedenleri aşağıda belirtilmiştir (Sağ ve Zengül, 2018; Çılgınoğlu, 2018; Demir vd. 2020; Özata vd., 2018; Gündüz vd. 2019; Yağar ve Dökme, 2017; Tengilimoğlu, 2017).

- 1- Kaliteli sağlık hizmeti sunumu
- 2- Maliyet açısından daha uygun sağlık hizmeti sunumu
- 3- Sağlık hizmetlerinin yanısıra tatil fırsatı
- 4- Pazarlama açısından memnun kalan uluslararası hastaların Türkiye'yi arkadaşlarına tavsiye etmeleri
- 5- Kültürel özellikler
- 6- Turizm çekiciliği
- 7- Türkiye'nin coğrafi konumu
- 8- İnanç benzerliği
- 9- Vize kolaylıkları
- 10- Sağlık hizmetlerine kolay ulaşılabilirlik
- 11- Teknolojik altyapı, teknolojik ekipmanların gelişmiş olması
- 12- Müşteri/hasta deneyimleri
- 13- Yasal ve etik sınırlamalar
- 14- Uçuş süresi
- 15- Doktorların uluslararası tanınırlığının olması
- 16- Kültürel faktörler

- 17- İlgili ülkedeki mevzuat
- 18- Devlet teşvikleri ve hükümetin desteği
- 19- İletişim
- 20- Ülkenin sosyo ekonomik koşulları
- 21- Çok sayıda sağlık kuruluşunun akredite olması

Sağlık Turizmi Türleri

İnsanlar sağlıklarını daha iyi hale getirebilmek için eski zamanlardan bu yana seyahat etmişlerdir. Örneğin Avrupa'da 19. yüzyılda insanların sağlıklarını geliştirdiğine inandıkları kaynak suları içmek ve arınmak için spa şehirlerine gittikleri bilinmektedir. 20. yüzyılda zengin insanlar daha iyi sağlık hizmeti almak amacıyla farklı ülkelere seyahat etmişlerdir.

Sağlık turizminin geçmişten günümüze uluslararası bir pazar haline gelmesindeki en büyük etmen halen insanların daha kaliteli ve daha az maliyetli sağlık hizmeti almak ve tedavi olmak için başka ülkelere seyahat etmeleridir. (OECD 2011). Sağlık turizminde başta gelen ülkeler; Singapur, Hindistan, Brezilya, Türkiye, Almanya, Tayland, Kosta-Rika, Malezya, ABD ve Meksika'dır (Çam ve Çılgınoğlu, 2021).

Sağlık turizmi sağlık hizmeti alacak kişilerin ihtiyaçlarına, beklentilerine, almış oldukları tedaviye ve kullanılan kaynaklara göre dört farklı kategoride ele alınabilir (Güzel Şahin ve Tuzlukaya 2017). Bunlar;

- Medikal Turizm
- İleri Yaş ve Engelli Turizmi (Yaşlı Bakımı ve Engelli Bakımı Turizmi)
- Spa ve Wellness Turizmi ve
- Termal Turizmdir.

1-Medikal Turizm

Medikal turizm, kişilerin buldukları ülkeden başka bir ülkeye tıbbi tedavi almak amacıyla seyahati ile bu tedavi ile birlikte tatil yapmasını içermektedir. Medikal turizmde tedavi amacıyla gelen kişi seyahat ettiği ülkenin turistik yer ve avantajlarından yararlanır. Medikal turizm, hem turizmi hem de sağlığı birlikte ele alması nedeniyle önemli bir ekonomik faaliyeti göstermektedir (Tengilimoğlu, 2021).

İnsanların tıbbi tedavi alırken tatil yapmak amacıyla gerçekleştirdikleri seyahatleri tanımlayan medikal turizm kavramı hızla gelişerek önemli bir endüstri dalı oluşturmuştur. Medikal turizmin gittikçe gelişmesi ve

büyümesine özellikle uzun bekleme süreleri, yüksek maliyetler, uluslararası ulaşım imkanlarının eskiye göre daha kolay olması, döviz değişimlerinin uygunluğu, yaşlı nüfusun artması gibi nedenler katkı sağlamıştır (Tengilimoğlu, 2021).

Diş ile ilgili işlemler, ortopedik cerrahi, kalp ameliyatı, kozmetik cerrahi medikal turizm kapsamında uygulanan sağlık hizmetleridir. Hasta ve yakınlarının medikal turizm seçimlerinde sunulan hizmetin kalitesi başta olmak üzere fiyatı ve erişilebilirliği karar aşamasında önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla, bir ülkenin sağlık turizmde başarılı olabilmesi ve bunu sürdürülebilir kılması; hasta deneyimleri, ülkenin sağlık mevzuatı, vizde kolaylık sağlaması, ülkenin sağlık sisteminin yapısı, hasta güvenliği ile uyguladığı prosedürler, sigorta ve uygulanan tedavi ile ilgili tüm işlemleri içermektedir (Lee ve Kim, 2015).

Medikal turizmde Türkiye'nin daha çok tercih edildiği alanlar; diş, tüp bebek, ortopedi, saç ekimi, göz, estetik cerrahi ve onkolojidir. Cinsiyet değişiminde Tayland; obezite ile ilgili cerrahi işlemlerde Malezya; kardioloji ve estetik cerrahide Singapur; onkolojik cerrahide Güney Kore; organ nakli, kardioloji ve ortopedi alanlarında Hindistan'ın ön planda olduğu belirtilmektedir (Tengilimoğlu, 2021).

2-İleri Yaş ve Engelli Turizmi (Yaşlı Bakımı ve Engelli Bakımı Turizmi)

Literatürde “geriatri turizmi”, “üçüncü yaş turizmi” “yaşlı bakımı ve engelli bakımı turizmi” olarak da yer alan ileri yaş ve engelli turizmi sağlık turizmine yeni bir bakış getirmiştir. İleri yaş turizmi; yaşlı bireylerin sağlık ihtiyaçlarının yanı sıra bu bireylere yönelik çeşitli aktiviteler sunan, onları geliştiren bir turizm türüdür. Benzer şekilde, engelli bireyler de sağlık hizmeti alırken bireysel olarak, aileleriyle veya refakatçileriyle sağlık turizmi aracılığıyla toplumsal faaliyetlerde ve turistik aktivitelerde bulunabilmektedirler. Yaşlı ve engelli bireylere hem sağlık hem turizm ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler klinik oteller, tatil köyü ve bakım evleri vb. yerlerde sunulmaktadır (Bektaş ve Şimşek 2016). İleri yaş ve engelli turizmi özellikle Türkiye gibi genç ve dinamik nüfusa sahip ülkelere yeni bir destinasyon avantajı sağlayacaktır.

Dünya genelinde yaşlı ve engelli nüfusu önemli bir popülasyona sahiptir. Yaşlı ve engelli turizmde, kronik hastalıkların yanı sıra engel durumuyla ilgili kalıtsal vb. diğer hastalıkların da olması sağlık hizmeti alacak olan hastaların tedavi ve bakım maliyetlerini arttırmaktadır.

Ülkelerinde sağlık hizmeti almak için uzun süre bekleyen, tedavi ve bakımların çok maliyetli olması nedeniyle bu sağlık grubunda yer alan hastalar kendi ülkelerine göre daha uygun ve kaliteli sağlık hizmeti almak aynı zamanda fiziksel ve zihinsel olarak dinlenebilecekleri, sosyal faaliyetlere katılabilecekleri bir turizm türü olan ileri yaş ve engelli turizmini tercih etmektedirler (Tengilimoğlu ve Tosun, 2020).

3-Spa ve Wellness Turizmi

Wellness Turizmi, bireylerin sağlıklarını ve iyi olma hallerini geliştirmek için tatile çıkan kişiler olarak tanımlanabilir. Wellness turizmi, temel amacı sağlıklarını korumak olan “sağlıklı” bireyler tarafından gerçekleştirilen turizm türüdür (Romanova et.al. 2015).

Bu turizm kapsamında yer alan bireyler seyahatlerini iyilik hallerini korumanın yanısıra iyi olma hallerini sürdürmek için de yapmaktadırlar. Bu kapsamda bireylerin bedensel, ruhsal ve zihinsel olarak kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayacak çeşitli aktiviteler yapılmaktadır. Thalassoterapi, çamur ve yosun banyoları, daha iyi hissetmelerini sağlayacak çeşitli masajlar, cilt bakımları, doğal ürünlerle sağlıklı yaşam yöntemleri vb. aktiviteler arasında yer almaktadır (Özsarı ve Karatana, 2013). Wellness turizmi yıllar içerisinde hızla büyüme gösteren bir turizm türüdür.

4-Termal Turizm

Termal turizm hem hastalara hem de sağlıklı kişilere hizmet sunan, bireylerin rahatlamak, zinde olmak, güzelleşmek ve daha iyi hissetmek amaçlarıyla farklı yerlere yapılan seyahatleri ve konaklamalarını ifade etmektedir. Termalizm kavramı, insanları iyileştirdiği belirlenen sıcak su kaynaklarının herhangi bir değişiklik yapılmadan farklı kürlerce kullanılması olarak tanımlanabilir (Türksoy ve Türksoy 2010).

Kaplıca turizmi olarak da ifade edilen termal turizmde çeşitli tedavi ve yöntemler uygulanmaktadır. Termomineral sularla yapılan banyolar, çamur banyoları, fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları, termomineral suların içilmesi veya solunması yoluyla yapılan tedaviler, iklim kürleri vb. uygulanan tedavi ve yöntemlere örnek olarak gösterilebilir (Aklanoğlu ve Erdoğan 2008).

Türkiye termal turizminde Avrupa’da ön sıralarda yer almaktadır. Türkiye’nin termal turizmi ile ilgili tanıtım ve pazarlamaya daha fazla önem vermesi, yabancı dil bilen ve nitelikli personel sayısını arttırması, tesislerinin altyapı eksikliklerini tamamlaması turizm gelirlerini arttırmasında önemli katkı sağlayacaktır (Şengül ve Bulut, 2019).

Sağlık alanında yapılan ülkeler arası protokollerle, sağlık hizmetinden yararlanmak daha kolay hale gelmiştir. Bu alandaki rekabette pazar payını ve karlılığını arttırmak isteyen ülkeler, hastalarına geliş ve gidişlerinde transfer hizmeti sunmakta; hastalarına sunulacak sağlık hizmetinin öncesinde veya sonrasında tatil fırsatı sağlamaktadır. Ayrıca ülkeye tatil amaçlı gelen turistlere de kaliteli ve ucuz sağlık hizmeti sunulmaktadır. Tüm bu gelişmeler sağlık turizminin cazibesinin artmasını ve pazar payının genişlemesini sağlamıştır.

Pandemi ve Depremın Sağlık Turizmine Etkisi

Turizm sektörü birçok faktörden etkilenen bir yapıya sahiptir. Son yıllarda Türkiye’de ve dünyada yaşanan olumsuz gelişmeler turizmi de negatif şekilde etkilemektedir. Ülkede yaşanan sel, deprem gibi doğal afetler, ekonomik ve politik krizler, terör olayları, siyasi gerginlikler, yaşanan salgınlar ve buna benzer birçok faktör turizm sektörünü ve sağlık turizmini olumsuz olarak etkilemektedir. Özellikle tüm dünyayı etkileyen ve Türkiye’de 2020 Mart’ta başlayan Covid-19 salgını ve sonrasında Türkiye’de 2023 Şubat ayında meydana gelen deprem turizmi dolayısıyla sağlık turizmini olumsuz olarak etkilemiştir.

1970’lerden günümüze Türkiye’nin uluslararası turizm hareketlerine bakıldığında doğal afetler, ekonomik sorunlar, siyasi olaylar, pandemi gibi birçok krizi deneyimlediği ve dolayısıyla ülkeye gelen turist sayısında dönemsel olarak dalgalanmaların olduğu söylenebilir. Tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 pandemisi nedeniyle 2019 yılında İstanbul ve Antalya’ya gelen yabancı turist sayıları sırasıyla 14,9 ve 14,6 milyon iken, 2020 yılında İstanbul’a gelen turist sayısı 5 milyona, Antalya’ya gelen turist sayısı ise 3,2 milyona düşmüştür. Covid-19 pandemisi Türkiye’ye gelen yabancı turist sayısında ciddi azalmalar olmasına neden olmuştur (Baykal vd., 2023).

Asrın felaketi olarak nitelendirilen 2023 Şubat depremi sonrasında Türkiye’ye sağlık turizmi kapsamında gelenlerin sayısında önemli oranda azalma olmuştur. Nisan 2023 OHSAD raporunda sağlık turizminde kısa dönemde yaklaşık %40 küçülme ve kayıplar yaşandığı belirtilmiştir. Ayrıca sağlık turizminden faydalanacak kişilerin öncelik profillerinde bir değişiklik olmuştur. Sağlık turistleri pandemi zamanında hastanelerin güvenli turizm sertifikası olup olmadığını sorgularken, deprem sonrası hastanelerin depreme dayanıklılığını sorgulamışlardır (Uluslararası Sağlık turizmi Enstitüsü, 2024).

Sağlık turizmi kapsamında gelecek olan kişiler yakın zamanda yaşanan deprem nedeniyle hastane, konaklayacak yer gibi binaların depreme dayanıklılığı konusunda tedirginlik yaşamaktadır. Özellikle sağlık turizmi

kapsamında tercih edilen illerin başında olan İstanbul'a gelen sağlık turisti sayısında önemli oranda azalmalar olmuştur. Genellikle acil olmayan sağlık ihtiyaçları olan veya estetik amaçlı sağlık hizmeti alacak olan turistler rezervasyonlarını iptal ettirmişlerdir. Tüm bu yaşanan olumsuz gelişmeler sağlık turizmi kapsamında Türkiye'nin maddi olarak kaybına sebep olmuştur. (Bardakçı ve Demirtaş, 2023)

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, salgın hastalıkların seyahat kısıtlamalarına neden olduğu bilinmektedir (Bozkurt,2023), dolayısıyla ülkeye gelecek sağlık turisti sayısında salgın zamanlarında azalmaların olduğu görülmektedir. Sağlık hizmeti alacak kişiler eğer hayati önem taşıyorsa hastalık kapma veya ölüm endişeleri nedeniyle sağlık turizmi kapsamındaki seyahatlerini bir süre ertelemekte veya vazgeçme eğiliminde olmaktadır. Covid-19 pandemisi gibi karantina gerektiren ciddi salgınları başarılı bir şekilde yönetebilen ülkeler sağlık hizmetlerinin kalitesini göstermekte ve itibarlarını arttırarak rekabet avantajlarını sürdürmektedirler (Savaşkan, 2023).

Sonuç

Kriz olarak nitelendirebilecek olağanüstü durumlar hem ulusal hem de uluslararası sağlık turizmini ve seyahatleri engellemekte, ertelemekte ve yönlendirmektedir. Böyle krizler sağlık turizminde destinasyona olan güveni azaltmakta, bunun sonucunda sağlık turizmi pazarında ekonomik durgunluklar meydana gelmektedir. Seyahat engelinin oluşması, azaltılan harcamalar sağlık turisti sayısının azalmasına neden olmakta, turizm ile ilgili faaliyetleri negatif olarak etkilemektedir (Güripek ve Usta, 2018; Baykal vd., 2023).

Yaşanılan deprem sonucunda, ülke genelinde afet riski yüksek bölgeler öncelikli olmak üzere hastanelerin, sağlık kuruluşlarının depreme dayanıklılıkları test edilmeli, test sonuçların göre depreme dayanıklı olmayan binalar için gereken yaptırımlar yapılmalıdır. Türkiye'deki tüm kamu ve özel sağlık personellerine olası afet durumlarına hazırlık ve afet sonrası zarar görenlere nasıl müdahaleler yapılacağına ilişkin hizmet içi verilen eğitimlerin içerikleri gözden geçirilerek yenilenmeli ve hizmet içi eğitimler güçlendirilmelidir (Uluslararası Sağlık turizmi Enstitüsü, 2024).

Son zamanlarda yaşanan olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye dünya genelinde sağlık turizmi alanında önde gelen ülkelerden birisidir. Tüm dünyayı saran pandemi zamanında Türkiye'ye sağlık turizmi almak amacıyla gelenlerin sayısında azalma olsa da pandemi sonrasında sağlık turistlerinin sayısı artmaya devam etmiştir. 2023 Şubat depremi nedeniyle birçok kayıp

veren Türkiye deprem sonrasında hızlı bir şekilde gelişim göstermeye devam etmektedir. Uluslararası kuruluşlar tarafından akredite edilmiş sağlık merkezlerine sahip olması, erişilebilir ve daha uygun sağlık hizmetleri sunması, gerekli donanım ve tıbbi teknoloji ile nitelikli sağlık insan gücüne sahip olması Türkiye'yi sağlık turizmi alanında öne çıkarmaktadır.

Kaynakça

- Akdoğan, F. & Erdoğan, E. (2008). Termal Turizm ve Afyon-Gazlıgöl Örneği. *e-Journal of New World Sciences Academy Natural and Applied Sciences*, 3(1), 83-92.
- Aktepe, C. (2013). Sağlık Turizminde Yeni Fırsatlar ve Türkiye'de Yerleşik Sağlık İşletmelerinin Pazarlama Çabaları. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 170-188.
- Aydın, G., and Karamehmet, B. (2017). Factors affecting health tourism and international health-care facility choice. *International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing*, 11(1).
- Bardakçı, H., & Demirtaş, F. (2023). Doğal afetlerin dış ticarete etkisi: 2023 Türkiye depremleri ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *Avrasya Dosyası*, 14(1), 171-191.
- Baykal, F., Emekli, G., & Oğan, O. (2023). Türkiye Turizminin Son Elli Yılı (1973-2022): Politikalar, Stratejiler ve Krizler Bağlamında Yabancı Turist Talebinin Değerlendirilmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 32(Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı), 47-68.
- Bektaş, G. & Şimşek, F. (2016). İleri Yaş Turizminde Mobil Sağlık Hizmetlerinin Önemi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 4, 179-185.
- Bookman, M.Z. ve Bookman, K. R. (2007). *Medical Tourism in Developing Countries*. Springer
- Bozkurt, İ. (2020). Sağlık Turizmi. İçinde Eriş H. (Ed.) *Türkiye'de Sağlık Turizmine Yönelik Teşvik ve Hibe Uygulamaları*, (ss.277 -373), iksad publishing house, Ankara
- Bozkurt, İ. (2023). GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÜLKEMİZİN PANDEMİLERE YÖNELİK SAĞLIK POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(13), 51-66.
- Carrera P. M, & Bridges J. F.P (2006). We Ask You To Use The Font According To The Template Used For Your Papers. *Papers Using Other Fonts Will Be Converted By Our Typesetters*. 6, 447-454.
- Çam, O., & Çılgınoğlu, H. (2021). SAĞLIK TURİZMİ KAPSAMINDA MEDİKAL TURİZMDE ÖNE ÇIKAN SAĞLIK UYGULAMALARI. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 197-216.
- Çılgınoğlu, H. (2018). Çalışanlar, yöneticiler ve uluslararası hastalar bağlamında Türk sağlık turizminin SWOT analizi ile sorunları ve çözüm önerilerinin tespiti. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(19): 501-512.
- Demir, Y., Pınar, O. R. U. Ç., Baştürk, Y. A., ve Övey, İ. S. S. (2020), Medikal Turistlerin Tercih Nedenleri: Samsun İli Örneği. *Turizm Ekonomi Ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 18-30.

- Gençay, C.(2007). Sağlık Turizmi. İçinde M. Bulu ve İ.H. Eraslan (Editörler). *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü* (ss.172-180) Kazancı Hukuk Yayınevi, İstanbul.
- Gündüz, F. F., Gündüz, S., ve Yavuz, H. B. (2019). Türkiye'nin Sağlık Turizmi Talebini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Çekim Modeli Yaklaşımı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17): 717-739.
- Güripek, E. Ve Usta, Ö. (2018). Turizm Destinasyonlarının Rekabet Gücünün Artırılmasında Stratejik Destinasyon Yönetimi: Çeşme Alaçatı Destinasyonu Üzerine Bir Uygulama, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies (JOTAGS)*, s. 496-523
- Güzel Şahin, G. & Tuzlukaya, Ş. (2017). Turizm Türleri Ve Turizm Politikaları, Dünyada Ve Türkiye'de Sağlık Turizmi. D. Tengilimoğlu (Ed.) *Sağlık Turizmi İçinde* Ankara: Siyasal Kitabevi, 41-58.
- Kördeve, M. K. (2016) Sağlık Turizmine Genel Bir Bakış ve Türkiye'nin Sağlık Turizmindeki Yeri. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 2(1): 51-61.
- Lee, J. & Kim, H. (2015), Success Factors Of Health Tourism: Cases Of Asian Tourism Cities, *International Journal Of Tourism Cities*. 1(3), 216-233.
- Lunt, N., and Carrera, P. (2010). Medical tourism: assessing the evidence on treatment abroad. *Maturitas*, 66(1): 27-32.
- Mueller, H., ve Kaufmann, E. L. (2001). Wellness Tourism: Market Analysis of A Special Health Tourism Segment and Implications for The Hotel Industry. *Journal of Vacation Marketing*, 7(1), 5-17.
- Oecd (2011). *Medical Tourism: Treatments, Markets And Health System Implications: A Scoping Review*. Paris: Oecd. 1-55.
- Özata, M., Asilkan, Z., Çankaya, M., ve Suzuk, E. (2018). Türkiye ve Dünya'da Sağlık Turizmine Genel Bir Bakış. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 5(31): 4611-4619.
- Özsarı, S H. & Karatana, Ö. (2013) Sağlık Turizmi Açısından Türkiye'nin Durumu. *J Kartal TR*. 24(2), 136-144.
- Romanova G, Vetitnev A. & Dimanche, F. (2015). *Health and Wellness Tourism, Tourism in Russia: A Management Handbook*. Emerald Publisher, 231-238
- Sağ, İ. & Zengül, F. D. (2018) Why medical tourists choose Turkey as a medical tourism destination?. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, <http://doi.org/10.1108/JHTI-05-2018-0031>
- Savaşkan, Y. SALGIN HASTALIKLAR VE TURİZM: SAĞLIK TURİZMİNE YÖNELİK BİR DERLEME. *Anadolu Üniversitesi Mesleki Eğitim ve Uygulama Dergisi*, 2(1), 26-58.

- Şengül, H. & Bulut, A. (2019). Sağlık Turizmi Çerçevesinde Türkiye'de Termal Turizm; Bir Swot Analizi Çalışması. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 4(1), 55-70.
- Temizkan, S. P. (2015). *Sağlık Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Tengilimoğlu, D. (2021). Sağlık turizmi ve devlet teşvikleri. *Journal of Life Economics*, 8(1), 1-10.
- Tengilimoğlu, D. & Tosun, N. (2020). *İleri Yaş ve Engelli Turizmi İçinde; Sağlık Turizmi*. D. Tengilimoğlu (Ed.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tengilimoğlu, D. (Ed.). (2017). *Sağlık turizmi*. Siyasal Kitabevi.
- Türksoy, A. & Türksoy, S. (2010). Termal Turizmin Geliştirilmesi Kapsamında Çeşme İlçesi Termal Kaynaklarının Değerlendirilmesi. *Ekonomi, İşletme, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Dergisi*. 1, 699-725.
- Uluslararası Sağlık turizmi Enstitüsü <https://www.uste.org.tr/saglik-turizmi-kapsaminda-ulusal-afet-sonrasi-deprem-bolgelerinde-yurutulen-saglik-hizmetlerine-kisa-bir-bakis/> 05.08.2024 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Yağar, F., and Dökme, S. (2017). Investigation of the Factors that Shape Medical Tourism: The Case of Turkey. *Uluslararası Sağlık Yönetimi Ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(2): 62-72.
- Yıldırım, H.H. (2012). Görüşme Notları (13.08.2012) Ankara.
- Yılmaz, S., Sarıaydın, İ., ve Sönel, T. (2020). İngiltere Özelinde Türkiye'nin Sağlık Turizmi Fırsatları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(1): 74-85.